

*Ešelonų broliai!
Ešelonų sesės!
Kaulelius palikę ledjūrių šaly!
Verkia Jūsų pievos,
Verkia gailios rasos,
Verkia tėviškėlės uosiai pakely.*

Antanina Garmutė

Apie lietuvių kančias prie Laptevų jūros už speigračio savo atsiminimus užrašė ne tik gydytoja Dalia Grinkevičiūtė ir poetė Izabelė Baublytė-Balčiūnienė iš Dzūkijos, bet ir kiti tremtiniai iš Tit–Arų ir kitų to baisiausio klimatinio požiūriu arealo. Juos surinko ir išsaugojo, pridengęs knygos „Kryžius Šiaurėje“ (V., 1992) stogu, Istorijai ir Tarptautiniam komunizmo teismui (neabejoju, kad išauš ta diena, kai Vakarų dvasia atsikvošės nuo žavėjimosi komunizmu – O.V.) rašyrojas, pats buvęs politinis kalinys Eugenijus Ignatavičius.

Knygoje paskelbti 20 stebuklu išlikusių gyvų, buvusių 1941 m. birželio 14–19 d. tremtinių – Zenono Kairio, Kazimiero Markausko, Valerijos Damašienės, Karolinos Staniūnienės, Darios Pūtviėnės, Stasės Makulėnienės, Stanislovo Grabio, Danutės Bočiarovos, Nijolės Baikienės, Joanos Kupliauskienės, Irenos Špakauskienės, Onos Rudalevičienės, Julijos Daniliauskienės, Marijos Tručinskienės, Alfonso Andriukaičio,

Algirdo Čarnecko, Rimanto Pūtvio, Vytauto Cinausko, Ričardo Vaicekausko, – prisiminimai.

Visi jie apie mūsų tautiečių likimus ir žūtis Laptevų jūros salose – ne tik Tit–Aruose, bet ir Trofimovske, Stolbuose, Bykove, Janos, Bobrovskio, Sasylocho, Tumato, Mostacho, Emalajaus, Arangastacho. Tos salos, išsimėčiusios užpoliarėje – Laptevų jūroje, buvo nutolusios viena nuo kitos per 200 km. Tik nuo Tit–Arų ir Trofimovsko iki Stolbų – per 60 km ir 63 km atitinkamai.

Tai salos, kuriose neįmanomas, atrodo buvo žmonių gyvenimas: čia neauga jokie krūmeliai ar medeliai: tik samanų ir dumblo mišinys, kurį prakirtus matosi tik melsvai žalsvo atspalvio ledas.

Iš Lietuvos į jas buvo atgabenta daugiau negu dešimt tūkstančių lietuvių (iš bendro jų skaičiaus – 17 485, ištremtųjų iš Lietuvos 1941 m. birželio 14–19 dienomis). Visi jie buvo iš pradžių atitremti į Altajaus krašto įvairiausias gyvenvietes, o nuo 1942 m. pavasario iki rudens – į minimas negyvenamas Laptevų jūros salas. Visų jų laukė – tas pats vergiškas darbas, žvejyba iki juosmens jūroje, badas, šaltis, ligos, artimųjų ir jų pačių mirtys – sušalus, susirgus, žuvus, arba iš bado.

Alfonas Andriukaitis, chemijos ir matematikos mokytojas, suimtas enkavedistų jo darbo vietoje, egzamino metu IV Kauno vidurinėje mokykloje, buvo ištremtas 1941 m. birželio 14 d. su sergančia žmona ir trimis mažamečiais – ketverių, dviejų su puse metų ir penkių mėnesių kūdikėliu. Šeima atitremta į Tit–Arų salą. Čia jo duomenimis 1942 metais buvo atitremta 454 lietuviai. Per nepilnus metus išmirė 205. Liko 249. Jų sąrašas pateiktas A.Andriukaičio prisiminimuose, knygoje pavadintuose „Pasmerktieji“. Jų autorius sudarė šalia jo buvusių ir jam žinomų 122 lietuvių šeimų sąrašą: jame pateikė mirusiųjų ir išlikusiųjų lietuvių apskaitą. Įdomu tai, kad A.Andriukaičio ir Izabelės Baublytės-Balčiūnienės pateikti sąrašai skiriasi; pasikartoja tik keletas pavardžių. Todėl prie jų abiejų dar teks gerokai padirbėti, siekiant nustatyti tikslesnį į Tit –Arus ištremtųjų lietuvių skaičių. Ir ar remiantis jų atsiminimais tas sąrašas bus jau galutinis?

A.Andriukaičio sąrašas įdomus dar ir tuo, kad jame akcentuojamos šeimos, kurios išmirė visos, neliko nei vieno šeimos nario. Jo sąrašas tarp tokių įvardintas – miręs vienišius Burgas, išmirė visa 3 asmenų Daniulių šeima, vis 3 asmenų Gaimienės šeima, visa 3 asmenų Kalasiūnienės šeima, iš 4 asmenų Kalvaitienės šeimos liko tik vienas gyvas; mirė 2 asmenų Matulių šeima; išmirė visa 4 asmenų Merkelienės šeima, 5 asmenų visa Pakštų šeima, mirė vienišius Satyga, mirė visa 3 asmenų Tomasevičienės šeima, mirė 3 asmenų Silickienės šeima. Visos šeimos išskyrus tik Andriukaičių, Galdolftų, Matulionių, Stadalnikų, Sliesoraitienės, Šembergo, Tekoriaus ir Žitkevičiaus – 8 iš 122- neteko tremtyje vieno, dviejų ar net trijų artimųjų.

Pirmoji vergų tremtinių prižiūrėtojų nužmogėjimo auka buvo trylikametis išbadėjęs Alensų berniukas. Šv. Kalėdų išvakarėse berniukas nuėjo prie šiukšlių krūvos ieškoti kokio nors viršininkų išmesto dar valgomos maisto, norėdamas pradžiuginti sergančią mamą. Paslydo ant ledo ir, jau išbadėjęs, neturėjo jėgų atsikelti, nors ir bandė atsikelti daugelį kartų. Atėjusi prie šiukšlių krūvos viršininkienė, nors matė, kad vaikas gyvas, šliūkštelėjo ant jo pamazgų kibirą. Prie 50 laipsnių šalčio vaikas sušalo.

Į Stolbų salą, kurioje buvo įkurtas viso salyno kalėjimas, 1942 metais buvo atgabenta 500 lietuvių. Stolbų salos komendantas buvo visame Sibire pagarsėjęs sadistas žvėris Čiuprovas. Tuo metu Stolbų kalėjime buvo 1 200 kalinių. Ten jie labai greitai mirdavo.

Stebuklu išlikęs gyvas lietuvis, to kalėjimo kalinys Ričardas Vaicekuskas, paskirtas mirusių kalinių išvežėju iš kalėjimo teritorijos, savo atsiminimuose, paskelbtuose knygoje, rašė apie Stolbų kalėjimo prižiūrėtojo Artemjevo lapių medžioklę, kaip masalą joms privilioti naudojant pririštus ant ilgos vievės tremtinių lavonus. Lapės buvo medžiojamos spąstais prie suvežtų sušalusiu lavonų krūvų, kai jos čia atbėgdavo pasisotinti. Vaizdas prie lavonų krūvos buvo šurpus – mėtėsi sušalę lavonai su lapių apgraužtais skruostais, nosimis, lūpomis. Kartą tarp sušalusiu lavonų Ričardas pamatė ir jo pažįstamo gimnazisto Jono Garmaus palaikus. Artemjevas, Ričardo nuostabai, „parodė žmoniškumą“, leido Jono Garmaus, lietuvių gimnazisto, palaikus apdėti akmenimis ir šakomis, palaidoti po sniegu, kad laukiniai žvėrys, lapės ir lokiai jų negrauztų. (Ričardas Vaicekuskas. Ten, kur baigiasi žemė // Kryžius Šiaurėje. – V., 1992, p. 377-420).

Į Trofimovsko salą 1942 m. rugsėjo 29 d. buvo atgabenta du tūkstančiai lietuvių: daugiausiai moterys su vaikais. Vyrus galėjai suskaičiuoti ant pirštų. Rybzavodo direktoriaus beširdis komunistas Mavrinas buvo žvėris ne tik savo išvaizda: dvi dienas tremtiniams nebuvo duota nei duonos kąsnio, nei vandens gurkšnio. Tremtiniai atvežti ir pamesti ant ledo patys turėjo pasistatyti palapines ar žemines; moterys dirbo vyriškus darbus, vaikai nešiojo lentas ir plytas nuo jūros kranto. Kai žeminėms pritrūko lentų ir moterys visu būriu neapsikentusios ir dejuodamos, kaip reikia išlikti nesusalus, ir kaip išsaugoti vaikus, nuėjo pas Mavriną paprašyti lentų, sukrautų prie jo namų, žvėris, žmogaus veidu, suriaumojo: „Tai valstybės turtas ir jo liesti negalima. Jei sušalsyt – nurašysim. Tam popieriaus yra. O iš jūsų vaikų – jokios naudos nėra“ (Andriukaitis A. Pasmerkietji.// Kryžius Šiaurėje. – V., 1992., p.320).

Sukrečiantis savo baisumu A.Andriukaičio pasakojimas prisiminimuose apie 1942 m. gruodžio 17 dieną prasidėjusią salyne šešių dienų pūgą. Tą dieną iš Trofimovsko į Stolbus buvo išvaryta 42 kalinių kolona. Tarp jų buvo ir lietuvių. Per pūgą žuvo visi kaliniai, išskyrus vieną prižiūrėtoją jakutą ir lietuvi Charašą. Jam nušalo viena ranka, ją teko amputuoti. Pūga neaplenkė ir Trofimovsko tremtinių palapinių ir žeminių. Žmonės, jau gerokai išbadėję, kiti sergantys, klostėsi kas kuo galėjo, jau nebeulipo nuo narų „Pirmieji šaltį pajuto vaikai ir ėmė šaukti, kad jiems šalta. Motinos manė, kad jie nusisparė, taisė skudurus, glaudė prie savęs. Bet dar valandai praslinkus šaltį pajuto visi. Sveikesni atsikėlė, norėdami atsinešti malkų, bet durys, pasirodo, buvo užpustytos, ir atidaryti jų negalėjai. Barako viduj irgi buvo pilna sniego, jo šelstanti audra privarė per sienų plyšius. Silpnesni ligoniai dar kažką kalbėjo, rodė, bet po kiek laiko visai nutilo. Viešpats jų jau pasigailėjo, paėmė pas save. Dabar gulėjo jie šalti ir nebylūs, tik vaikai dar šaukėsi pagalbos: „Mamyte, man šalta, ar negirdi, užklok mus. Mamyte, man gelia rankutes, aš nejaučiu rankučių, gelbėk“. Paėmę šaltą motinos ranką, bučiavo ją, spaudė ją prie savo veidelio, bet štai jau ir jiems gera ir šilta prie negyvos mamytės ir jie amžinai užmerkia akutes“ (Andriukaitis A. Ten pat, p. 323).

Šeštą parą pūga nurimo, bet vis dar pūtė aštrus ir stiprus vėjas. Tik tie tremtiniai, kurių barakų durys buvo vėjų gairinamoje pusėje galėjo išeiti. Kai atplėšė laužtuvu vieno barako duris, visi pamatė siaubingą vaizdą. Visas barakas beveik iki lubų buvo prineštas sniego, o žmonių jame nesimatė. Visi buvo negyvi, sniegu užkloti. Visose tremtinių žeminėse buvo sušalusių žmonių lavonų. Viename barake atrado 16 vaikų ir kūdikių lavonėlių, o suaugusių mirusiųjų - kelios dešimtys. Moterys buvo nusilpusios labiausiai, nes jos kąsnį atitraukdavo nuo savo burnos, gelbėdamos nuo bado mirties savo vaikus. Pirmiausiai jos ir mirdavo. Vaikučiai likę be mamų, jau nebegalėjo atsiginti, nei nuo bado, nei nuo šalčio. Ir jie buvo pasmerkti mirti. Kitame barake našlaičiai vaikučiai buvo nušalę rankytes ir kojytes. Jie jau nebeverkė, jie jau neturėjo jėgų verkti, tik gailiai dejavo. Atėjęs į baraką Mavrinas, išpūtė spiritu dvokiantį kvapą, ir įsakė: „Ką gi, jei nėra vilties išgydyti, patalpinti nėra kur, išrenkite nuogai, ištraukite į gatvę – greit viskas pasibaigs.“ Darbininkai išnešė mažuosius ir suguldė juos ant sniego, bet nė vienas žmogus neišdrįso vilkti nuo jų rūbėlių. Matydamas tai, Mavrinas prišoko prie gulinčio kūdikio ir nuplėšė nuo jo rūbėlius. Juo tada pasekė ir kiti komunistai..“ (Ten pat)

Gal perskaičiusi knygą, o gal ir pati mačiusi tą tragediją, poetė A. Garmutė savo eilėraštyje „Komunistas“ rašė:

PASAULIO bepročių smegenų labirintuos
Pagimdyta baidyklė išlaužė duris, -
Ir keliauja per žemę – žudyt ir kankint mus
Akmenširdis raudonas žvėris!

Jis varguolių skriaudėjas, teisiųjų teisėjas,
Niekada nieko švento širdy neturįs,
Savo kelią lavonais ir kaulais nusėjęs
Neregėtas – RAUDONAS – žvėris!

Antanina Garmutė. Rugiai po ledu (K.1994, p.114)

Ant sniego gulėjo krūvos vaikų ir suaugusiųjų lavonų.. Jau pirmąją žiemą iš bado ir nuo šalčio Trofimovske mirė 213 lietuvių tremtinių (Andriukaitis A. ten pat). O visame salyne – per 600 lietuvių.

Deja, per 26 Lietuvos nepriklausomybės metus, neatsirado nei vieno turtingo Lietuvoje žmogaus, nei valdžios institucijos, kuri būtų pasirūpinusi išversti šią Eugenijaus Ignatavičiaus sudarytą knygą į anglų kalbą ir dideliu tiražu paskleisti ją pasaulyje. Gal tada nukristų rožiniai akiniai nuo pasaulio piliečių, kurie žavisi komunizmo ideologija ir atgimstančia komunizmo imperija V.Putino Rusijoje. Tyliai ir ramiai išėjo į Amžinybę ir poetė Antanina Garmutė, palikusi savo testamentinį perspėjimą PASAULIUI:

Atsibuski, Pasauli, iš rožinio sapno, -
Kai ėriuką vaizdavęs, Tave jis praris -
Tas, pablūdęs iš keršto, nuo kraujo apakęs
Ne žmogus – komunistas – ŽVĖRIS!